

TÜRKİYE'DE BALKAN DİASPORASI VAR MI?

Emin Emin



İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
İHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Emin, Emin. "Türkiye'de Balkan diasporası var mı?". İNSAMER, 02.11.2020.

Analiz

Osmanlı, Balkanlar'da gerçekleştirdiği fetihler sonrasında bir taraftan bölgenin demografik özelliklerini değiştirmek diğer taraftan da kendi toprakları içerisinde idareye başkaldırma ihtimali bulunan toplulukların imparatorluğun farklı coğrafyalarında azınlık olmalarını sağlamak amacıyla iskân politikası uygulamıştır. Söz konusu politika bağlamında Balkan coğrafyasının Türkleştirilmesi/Müslümanlaştırılması adına Anadolu topraklarından Balkanlar'a gönderilen Müslüman topluluklar, Osmanlı'nın parçalanma sürecinin ivme kazandığı 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrasında bu defa da kaybedilen topraklardan ana vatana doğru göç etmeye başlamıştır. Osmanlı-Rus Savaşı'yla başlayan ve akabinde Balkan savaşları, birinci ve ikinci dünya savaşlarıyla devam eden kitlesel göçler sırasında Türkiye'ye sadece Türk kökenli kişiler değil, aynı zamanda Osmanlı idaresi altındayken Müslüman olmuş Boşnak ve

Arnavutlar başta olmak üzere diğer milletlerden insanlar da göç etmiştir.

Balkanlar'dan Türkiye'ye gerçekleştirilen kitlesel göçleri üç dönemde incelemek mümkündür. İlk dönem, yukarıda da belirtildiği üzere Osmanlı-Rus Savaşı'nın neden olduğu kitlesel göçlerin gerçekleştiği 1877-1878 yıllarını kapsamaktadır. İkinci dönem, Osmanlı'nın Balkanlar'daki hâkimiyetinin sonunu getiren Balkan savaşlarının yaşandığı 1912-1913 yıllarındaki göçlerdir. Son dönem ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonra yaşanan göçlerdir.

Dönemin şartları altında kaç kişinin Türkiye'ye göç ettiği hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte, göç edenlerin sayısına dair bazı tahminler yürütülmektedir. Kemal H. Karpat, Osmanlı ve Türk sınırlarından yasal olmayan yollarla geçmeyi başarmış çok sayıda insanın



İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
İHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

bilgisini içermeyen Osmanlı istatistiklerine göre, kitlesel göçlerin ilk iki dönemini kapsayan 1878-1918 yılları arasında toplam 1,5 milyon kişinin Balkanlar'ı terk ettiğini aktarmaktadır.¹ McCharty ise farklı kaynaklardan elde ettiği verilerden yola çıkarak, sadece Osmanlı-Rus Savaşı'nda 1.253.500 kişinin mülteci durumuna düştüğünü iddia etmektedir.²

Osmanlı sonrasında Balkanlar'da ortaya çıkan yeni devletlerde farklı dönemlerde meydana gelen sorunlar, Türkiye'ye yönelik kitlesel göçler yaşanmasında etkili olmuştur. 1923'ten 2007'ye kadar Balkanlar'dan Türkiye'ye yapılan göçlere dair rakamlar incelendiğinde, cumhuriyet dönemi göçmenlerinin yarısından fazlasının İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'ye geldikleri görülmektedir. Söz konusu dönemde

kişinin Türkiye'ye göç etmiş olmasıdır; ayrıca Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya gibi ülkelerde kalan Müslüman azınlıklar da yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kendileri için daha güvenli olacağı inancıyla göç etmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Yugoslavya ile imzalanan 1953 "Serbest Göç Anlaşması" çerçevesinde, etnik veya kültürel olarak Türk olan veya Türklüğü benimseyen, Türkiye'de kendisine destek olabilecek akraba veya tanıdıkları bulunan kişilere "serbest göçmen" vizesi verilmiştir.³ Söz konusu anlaşma sonucunda 1950-1969 yılları arasında 180.000 civarında kişi Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç etmiştir. Bu kapsamda Türklerin yanı sıra Türkçe bilen çok sayıda Arnavut ve Boşnak da Türkiye'ye göçmüştür.

	Bulgaristan	Yugoslavya	Yunanistan	Romanya	Diğerleri	Toplam	Yüzde
1923-1949	220.085	117.212	394.753	121.339	10.109	863.498	52,2
1950-1959	154.473	138.585	14.787	5	4.222	312.072	18,9
1960-1969	2.582	42.512	2.081	259	1.047	48.481	2,9
1970-1979	113.562	2.940	-----	147	139	116.788	7,1
1980-1989	225.892	2.550	4	686	4.457	233.589	14,1
1990-1999	74.564	2.159	-----	126	773	77.622	4,7
2000-2007	138	1.548	-----	2	49	1.737	0,1
Toplam	791.296	307.506	411.625	122.564	20.796	1.653.787	100
Yüzde	47,8	18,6	24,9	7,4	1,3	100	

Kaynak: Ahmet İçduygu et. al., *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, İstanbul, Koç Üniversitesi Araştırmaları Merkezi, MiReKoc Araştırma Raporları 1/2014, s. 140-141.

rakamların oldukça yüksek çıkmasının başlıca nedeni, 1923 yılında Yunanistan ile imzalanan mübadele anlaşması sonucu yüz binlerce

Bulgaristan'da 1950-1951 yıllarında hükümetin el değiştirmesiyle 150.000 civarında insan göç etmek zorunda kalmış ancak Bulgar hükümetinin

1951 yılı sonlarına doğru göçleri durdurma kararı almasının ardından on binlerce insan ailesinden kopmuştur. Bulgaristan hükümeti, göçleri yasakladığı bu dönemde, geride kalan Türkler üzerinde de Bulgarlaştırma politikaları uygulamaya başlamıştır. Geride kalan göçmenler aileleriyle birleşmek için 1968 yılında Bulgaristan ve Türkiye arasında imzalanan “Yakın Akraba Göçü” anlaşmasını beklemek zorunda kalmıştır. Söz konusu anlaşma ile 1952 yılına kadar Türkiye’ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarıyla aile ve akrabalık bağları olanların Türkiye’ye göç edebilmesinin önü açılmıştır. Bulgarlaştırma politikasının son darbesi olarak Bulgaristan’dan ayrılmalarına izin verilmeyen Türklerin 1985-1989 yılları arasında adlarının zorla değiştirilmesi, Balkanlar’dan Türkiye’ye son kitlesel göçün gerçekleşmesine yol açmıştır.⁴

Cumhuriyetin ilanından sonra özellikle Bulgaristan’daki Türk ve Müslüman azınlıklara yönelik artan baskılar sonucunda Türkiye’ye göç edenlerin sayısı o kadar fazladır ki, Bulgaristan göçmenleri aynı dönemde Türkiye’de bulunan toplam göçmenlerin %48’ini oluşturmaktadır. Bulgaristan’dan gelenlerden sonra Türkiye’deki göçmenlerin %24,8’ini Yunanistan, %18,6’sını Yugoslavya göçmenleri oluşturmaktadır.

Özellikle 1970’li yıllardan sonra Bulgaristan hariç diğer Balkan ülkelerinden Türkiye’ye göçlerin ciddi bir şekilde azaldığını hatta önceki dönemlere kıyasla tamamıyla sona erdiğini söylemek mümkündür. Bunun nedeni 1970 öncesindeki göçlerin temel motivasyonu güvenlik kaygısı iken 1970’li yıllardan sonra ekonomik gerekçelerin öne çıkmış olmasıdır. Bu yüzden Balkan ülkelerinden Türkiye’ye yönelik göçler azalmış olsa da söz konusu ülkelerden Avrupa ülkelerine göçler her geçen gün artmıştır.

İncelenen veriler ışığında, Balkanlar’dan Türkiye’ye 3 milyondan fazla göçmenin geldiği anlaşılmaktadır ancak bu rakamlara kayıt altına alınmamış göçmenlerin sayısı eklendiğinde, ortaya çok daha yüksek sonuçlar çıkacağı açıktır. 19. yüzyıldan günümüze kadar bölgeden Türkiye’ye yaşanan göçlerden sonra Türkiye

nüfusunun %20’sinin, bizzat kendisinin ya da anne veya baba tarafından birinin “Balkan kökenli” olduğu tahmin edilmektedir; yani Türkiye’de 20 milyona yakın kişinin Balkan kökenli olduğu iddia edilmektedir.⁵

Toplam göçmen sayıları gibi göçmenlerin hangi milletten oldukları da kayıt altına alınmadığı için bu konuda da net rakamlar vermek oldukça zordur. Günümüzde hâlen nüfus sayımları yapılırken etnik köken dikkate alınmadığından, Türkiye’deki Boşnak veya Arnavut kökenlilerin sayısını belirtmek de imkânsızdır. Bu zorluklara rağmen çeşitli çalışmalarda, yaşanan göçler ve göç sonrasındaki nüfus artışları esas alınarak bazı hesaplamalar yapılmıştır. Bu bağlamda araştırmacı Saša Mrduljaš bir çalışmada, 1921 yılına kadar Türkiye’ye göç eden 151.504 Boşnak göçmeni baz alarak 2017 yılında Türkiye’de ne kadar Boşnak kökenli Türk vatandaşının yaşadığını tahmin etmeye çalışmıştır. Mrduljaš, 1921-1991 ve 1991-2017 yılları arasında Bosna-Hersek ve Türkiye’deki nüfus artış hızlarını hesaplamıştır. Elde ettiği veriler ışığında, 2017 yılında Türkiye’de, Bosna-Hersek’teki nüfus artışı dikkate alındığında en az 768.259 Boşnak’ın yaşadığını; Türkiye’deki nüfus artışı dikkate alındığında ise 932.253 Boşnak’ın yaşadığını hesap etmiştir.⁶ Yapılan bu tahmin sadece 1921 yılına kadar göç etmiş Boşnakları dikkate aldığı için ulaştığı sonuçların reel rakamların altında olduğunu söylemek pek yanlış olmayacaktır. Nitekim yapılan farklı çalışmalarda Türkiye’de 6 milyon civarında, yani Bosna-Hersek ve Sancak’taki Boşnak nüfusundan daha fazla Boşnak’ın yaşadığı da iddia edilmektedir.⁷

Türkiye’deki Arnavutların sayısı hakkında Arnavutluk Cumhuriyeti İstatistik Enstitüsü tarafından hazırlanan bir raporda, Arnavutların farklı dönemlerde en fazla Türkiye’ye göç ettikleri, İstanbul, İzmir, Bursa, Ankara gibi şehirlerde yerleştikleri ancak bunlar dışında Anadolu’nun 300 köyünde 1.500.000 Arnavut’un iskân edildiği belirtilmektedir. Doğal artışlar hesaplandığında Türkiye’deki Arnavutların bugünkü sayısının 6.200.000’e ulaşmış olması gerektiği iddia edilmektedir.⁸

Sayıları bu kadar yüksek olmasına rağmen Türkiye'deki Balkan göçmenlerinin kendi etnik kimliklerini koruyabildiklerini söylemek pek mümkün değildir. Ortak din ve kültüre sahip oldukları Türklerle ilişkilerini güçlü tutan Balkan göçmenlerinin yıllar içerisinde Türkleşmiş olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle kendi ana dilleri olan Boşnakça, Arnavutça yahut farklı yerel dillerin kullanımı göçmenler arasında oldukça azalmıştır. Yıllar boyunca bu dillerin kullanımı veya bu dillerde eğitim alınması yönünde bir talepleri de olmayan Balkan göçmenlerinin son yıllarda söz konusu dilleri öğrenebilme adına bazı talepleri oluşmaya başlamıştır. Çevrimiçi eğitimin yaygınlaştığı günümüz koşullarında bu dillerin seçmeli ders olarak verilmesinin de önü açılmıştır. Bu bağlamda Millî Eğitim Bakanlığı'nın bu yönde adımlar atması, şüphesiz Balkan göçmenleri açısından olumlu karşılanacaktır.

Balkan göçmenleri her ne kadar Türkleşmiş olsalar da aynı etnik kimliğe mensup oldukları kişilerle aralarındaki bağı korumak ve hem Türk toplumuna hem de Balkanlar'daki soydaşlarına faydalı olmak adına çeşitli dernek, vakıf ve federasyonlar kurmuşlardır. Balkanlar'la ilgili sivil örgütlenmelerin 1940'lı yılların ikinci yarısından itibaren yapılanmaya başladığı, 2008 yılına gelindiğinde Türkiye'nin 40'a yakın ilinde 2.200'ün üzerinde derneğin faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Bu derneklerin bir araya gelerek farklı şehirlerde kurdukları 12 de federasyon bulunmaktadır. Bunlara ilaveten İstanbul, Bursa ve İzmir gibi büyük şehirlerde Balkan kökenli iş adamları tarafından kurulan "Rumeli İşadamları", "Balkan İşadamları" adlarını taşıyan dernekler de vardır.⁹

Türkiye'deki Balkan göçmenlerinin kurduğu herhangi bir siyasi parti yoktur ancak mevcut partilerde ve kurulan hükümetlerde önemli pozisyonlarda yer alan Balkan kökenlilerin sayısı hiç de az değildir. Örneğin Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanı seçilen Mustafa Şentop Balkan göçmeni bir aileden gelmektedir. Kısa zaman önce cumhurbaşkanı başkanışmanı

görevine getirilen Sabri Demiri de Yugoslavya göçmenidir.

Bu örnekler dışında 2000'li yılların başından itibaren Türkiye'de Arnavut milliyetçiliği yapan grupların faaliyetlerini arttırdıkları ve "Türkiyelilik" söylemini destekledikleri yönünde de bazı iddialar vardır. Söz konusu iddialara karşın Balkan göçmenlerinin genel itibarıyla Türk Devleti'ne karşı yurttaşlık görevlerini tam ve eksiksiz yerine getirme eğiliminde olan, devletine ve milletine karşı "sorun yaratan" değil "sorumluluk" bilinci içinde hareket eden bir topluluk olduğu kabul edilmektedir. Vatanseverlik duygularının son derece yüksek, millî ve dinî hassasiyetlerinin makro düzeyde olduğu gözlemlenen Balkan göçmenleri, ülke meselelerine duyarlılık göstermekte, kendilerini Türkiye'de sığıntı olarak değil, ülkenin asli unsurları olarak görmektedirler.¹⁰

Türkiye nüfusu içerisinde göz ardı edilemeyecek bir orana, siyaset ve iş hayatında etkili pozisyonlara sahip olan Balkan göçmenleri, gelmiş oldukları ülkelerin Türkiye'deki hedeflerini gerçekleştirmeye değil, Türkiye'nin Balkanlar'daki çıkarlarına katkı sağlamaya çalışmaktadırlar.

Buraya kadar ele alınan mevzular ışığında, Türkiye'de yaşayan Balkan kökenlilerin varlığının "Türkiye'de bir Balkan diasporasından bahsedilebilir mi?" sorusunu da akıllara getirdiği muhakkaktır.

Öncelikle, farklı dönemlerde Türkiye'ye gelmiş Balkan kökenli göçmenlerin -hangi etnik unsura ait olduklarına bakılmaksızın- etnik kimliklerini bir tarafa bırakıp Türk üst kimliğini kabul etmiş olmaları sebebiyle Türkiye'de bir Balkan diasporasından bahsetmek oldukça güçtür.

Öte yandan Türk üst kimliğini kabul etmiş olmalarına rağmen Arnavut, Boşnak gibi alt etnik kimliklerin merkezini oluşturduğu sivil toplum kuruluşlarının mevcudiyeti, Türkiye'de bir Balkan diasporası bulunduğu tezini de desteklemektedir. Ayrıca yine söz konusu alt etnik kimlik ve değerlere yönelik bir saldırı olduğunda, toplumda oluşan tepkilerden yola

çıkarak da Türkiye’de bir diasporanın mevcut olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç olarak; bu kişiler göç ettikten sonra Balkanlar’da kurulan millî devletlerinin hedefleri doğrultusunda Türkiye siyasetini etkilemeye

çalışmaktan ziyade, genellikle Türkiye’nin Balkanlar’daki hedeflerine hizmet ettiklerinden, Türkiye’de bir Balkan diasporasından bahsetmek yerine, ülke içerisinde Balkan kökenli bir Türk diasporasından bahsetmek daha doğru olacaktır.

Sonnotlar

- ¹ Kemal H. Karpat, *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, çev. Recep Boztemur, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s. 248.
- ² Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı: 1821 -1922*, çev. Fatma Sarıkaya, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 106-107.
- ³ Taner Zorbay, “1950’ler Türk Dış Politikasında Göç Meselesi Yugoslavya’dan Türkiye’ye Serbest Göç ve Köprülü/Titoveles İlçesi Örneği”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, Yıl 2017, s. 324.
- ⁴ Hüsamettin İnanç ve Betül Yazıcı, “Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler, Bulgaristan Diasporası ve Uluslaşma”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 4, Yıl 2018, s. 78, 86-87.
- ⁵ Kader Özlem, “Balkan Göçmenleri ve Türkiye’deki Siyasi Seçimler”, 14 Nisan 2011, https://www.21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/balkan-gocmenleri-ve-turkiyedeki-siyasi-secimler#_ftn5 (24.09.2020).
- ⁶ Saša Mrduljaš, “Broj Bošnjaka iz Bosne i Hercegovine u Turskoj”, *Mostariensia: časopis za društvene i humanističke znanosti*, Vol. 22 No. 2, 2018, s. 157-160.
- ⁷ Robert Rigney, “Bošnjaci u Turskoj imaju dvije želje: obaviti hadž i posjetiti Bosnu”, çev. Aida Čičak <https://www.preporod.info/bs/article/14379/bosnjaci-u-turskoj-imaju-dvije-zelje-obaviti-hadz-i-posjetiti-bosnu> (13.10.2020).
- ⁸ INSTAT, “Diaspora e Shqipërisë në Shifra”, <http://www.instat.gov.al/media/6547/diaspora-2019.pdf> (02.09.2020), s. 10.
- ⁹ Özcan Pehlivanoğlu, “Rumeli-Balkan-Trakya Sivil Toplum Örgütleri”, 25 Nisan 2008, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/3750/rumeli_-_balkan_-_trakya_sivil_toplum_organizasyonlari (20.09.2020).
- ¹⁰ Özlem, “Balkan Göçmenleri...”